

* ปัทมา สุวรรณชัย

กาเรเล่านิทานนั้นมีมานานแล้ว และเป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในทุกสังคม ในสังคมไทยก็เช่นกัน พื้นฐานอุปนิสัยของคนไทยเป็นผู้รักความบันเทิงอยู่แล้ว การเล่าและฟังนิทานจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่ใน กิจกรรมของคนไทยอยู่เนื่อง ๆ

ในแง่ของคติชนวิทยา นิทานพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องเล่าที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง มีลักษณะเฉพาะในแง่ภาษาและวิธีการถ่ายทอด โดยใช้ภาษาร้อยแก้วเล่าเรื่องด้วยถ้อยคำธรรมดาถ่ายทอดด้วยการสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลานาน

นิทานพื้นบ้านมีปรากฏอยู่ในทุกชาติทุกภาษา และมีการถ่ายทอดแพร่กระจายจากถิ่นหนึ่งไปยังถิ่นหนึ่ง เป็น

ลักษณะของการถ่ายทอดกระแสวัฒนธรรม นิทานพื้นบ้านจึงมีทั้งลักษณะร่วมและต่างกัน

เมื่อพิจารณานิทานไทยที่มีผู้เก็บรวบรวมขึ้นจากที่ต่าง ๆ แล้วพบว่า นิทานที่เล่าสู่กันฟังในประเทศไทยนั้น มีที่มาจากทั้งในประเทศและมาจากต่างประเทศ

นิทานพื้นบ้านบางเรื่อง แม้ไม่อาจสืบค้นถึงจุดกำเนิดของนิทานว่าใครเป็นผู้คิดขึ้น และใครเป็นผู้เล่าคนแรก แต่เมื่อพิจารณาจากลักษณะตัวละครและลักษณะของเรื่อง สามารถบอกลักษณะเฉพาะบางอย่างที่เชื่อได้ว่า น่าจะเป็นนิทานพื้นบ้านของไทยแท้ ๆ ซึ่งอาจเรียกนิทานในกลุ่มนี้ว่า "นิทานท้องถิ่น" นิทานดังกล่าวนี้ อาทิ นิทานตลกเรื่อง พระทอง หรือ เถรทอง หรือ นายทอง ซึ่งเป็นมุขตลกที่

รู้จักกันทั่วไปในหมู่คนไทย ตัวเอกของเรื่องคือ "พระทอง" หรือ "นายทอง" เป็นคนที่มีไหวพริบแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ทั้งยังเป็นผู้โชคดีโดยบังเอิญ (*ประกอบ นิมมานเหมินท์ ๒๕๓๑ : ๕๓*)

ส่วนนิทานซึ่งมีที่มาจากต่างประเทศ แหล่งที่มาของนิทานเหล่านี้มาจากประเทศอินเดีย ลังกา เปอร์เซีย และประเทศทางตะวันตก บ่อเกิดสำคัญของนิทานที่มาจากอินเดียและลังกาคือเรื่อง รามายณะ ซึ่งแพร่กระจายในท้องถิ่นต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชีย ในประเทศไทยมีนิทานพระราม และ นิทานพระลัก-พระลाम ของภาคอีสาน เรื่องพรหมจักรและหรมาน ของภาคเหนือ และรามเกียรติ์ฉบับบ้านควนเกษของภาคใต้ เป็นต้น (*ศิริพร รุติฐาน ๒๕๒๒ : ๘*) นิทานไทยบางเรื่องเป็นนิทานจาก อรรถกถาชาดก เช่น มหาเวสสันดรชาดก พระยาฉัททันต์ มโหสถ สุวรรณสาม บางเรื่องมาจาก รัชมปัทมฐกถา เช่น เรื่องพระเจ้าอุเทน หรือมาจากนิทานอีสป ซึ่งจะเป็นิทานสัตว์ และเป็นนิทานคติ ที่รู้จักกันดีคือเรื่อง กระต่ายกับเต่า เด็กเลี้ยงแกะ เป็นต้น ในปัจจุบันนิทานที่มักเล่ากันแพร่หลายและปรากฏเป็นลายลักษณ์ในรูปของวรรณกรรมเด็ก มักเป็นนิทานของประเทศแถบตะวันตก เช่น นิทานกริมม์ และนิทานแอนเดอร์เสน

ยังมีนิทานไทยอีกกลุ่มหนึ่ง ที่เมื่อสืบค้นแหล่งที่มาแล้วพบว่า เป็นนิทานที่เล่าสู่กันฟัง โดยนำมาจากวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยที่วรรณกรรมลายลักษณ์เหล่านี้ อาจเคยเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะมาก่อน เป็นลักษณะของการถ่ายทอดกลับไปมา เดิมเป็นนิทานที่เล่าสู่กันฟัง แล้วภายหลังมีผู้รวบรวมขึ้นและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อมีคนอ่าน

ผู้อ่านก็นำไปเล่าต่ออีก ยิ่งภายหลังเมื่อการพิมพ์หนังสือออกจำหน่ายแพร่หลายมากขึ้น ผู้เล่านิทานบางคนก็นำนิทานที่ตนเคยอ่านมาเล่าต่อ แหล่งที่พิมพ์นิทานออกจำหน่ายแพร่หลายคือ โรงพิมพ์วัดเกาะ พิมพ์นิทาน เรื่อง ดาวเรือง และ ลักษณะวงศ์ เป็นต้น

นิทานพื้นบ้านที่เล่าสู่กันฟังในประเทศไทยมีแหล่งที่มาใหญ่ ๆ อยู่ ๒ ทางคือ นิทานท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเองกับนิทานที่มีที่มาจากต่างประเทศ

นิทานท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

นิทานพื้นบ้านของไทยหลายเรื่องมีที่ก่เกิดและแพร่กระจายอยู่ในสังคมไทยเอง นิทานเหล่านี้ไม่สามารถบอกหรือยืนยันได้ว่าใครเป็นผู้เล่าคนแรก เนื่องจากการจดจำและเล่าสืบต่อกันมา อย่างไรก็ตามสิ่งที่สามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการจัดกลุ่มนิทานที่เป็นนิทานท้องถิ่นของไทยเองนั้น พิจารณาจากลักษณะของตัวละครในนิทาน และเนื้อเรื่องเป็นสำคัญโดยเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทย นิทานท้องถิ่นของไทยแยกได้เป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

นิทานมุขตลก (Jest) เล่าตามท้องถิ่นต่าง ๆ และมีปรากฏอยู่แทบทุกท้องถิ่น มุขตลกส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องล้อเลียน พ้อดากับลูกเขย พี่เขยกับน้องเมีย หรือมุขตลกแบบคาถารายชี่ และเป็นเรื่องตลกทางเพศ มุขตลกอีกประเภทหนึ่งที่พบเสมอในนิทานพื้นบ้านของไทยคือ มุขตลกแบบเจ้าปัญญา เรื่องที่รู้จักกันดีคือเรื่อง ศรีธนญชัย นอกจากนี้ยังมีนิทานมุขตลกประเภทได้ดีเพราะบังเอิญ จุดเด่นของเรื่องจะอยู่ที่บุคลิกภาพและพฤติกรรมของตัวละครเอก เช่นเดียวกับศรีธนญชัย ตัวอย่างของนิทานมุขตลกประเภทได้ดี

เพราะบังเอิญ เช่น เรื่องพระทอง ซึ่งเสฐียรโกเศศนำไปแปลเป็นภาษาอังกฤษใช้ชื่อว่า Dr. Knowtall ท่านผู้แปลได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในส่วนนำเรื่องด้วยว่า นิทานเรื่องนี้มีแบบเรื่องที่ตรงกับเรื่อง Dr. Knowtall ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีทั้งในยุโรปและเอเชีย (ประกอบ นิมมานเหมินท์ ๒๕๓๑ : ๕๓) ตัวละครประเภทใดก็ได้เพราะโชคช่วยยังมีอีกในนิทานท้องถิ่นไทย เช่น พุทโธ หรือ วันคาร ของภาคใต้ ปลาสมอ ปลาแดก ของภาคอีสาน เป็นต้น

นิทานประจำถิ่น (Sage, Saga, Legend) มีแหล่งกำเนิดจากท้องถิ่นต่าง ๆ ตัวละครและเนื้อเรื่องมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่ ตามท้องถิ่น เช่น เรื่องตาม่องล่าย ซึ่งเป็นนิทานประจำถิ่นแถบภาคใต้ หรือเรื่องพระยาภก พระยาพาน ที่ได้ชื่อว่าเป็น คำนานพระปฐมเจดีย์ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปีศาจมาเล่าในแถบภาคกลาง หรือท้าวแสนปม เป็นนิทานประจำถิ่นที่เล่าเกี่ยวกับบุคคลสำคัญใน ประวัติศาสตร์ และเล่าแพร่หลายในคำบลีร์มาส อำเภอสรีสัชชาลัย จังหวัดสุโขทัย (ประจักษ์ สายแสง ๒๕๑๖ : ๑๗๑-๑๗๗) และท้าวอุทอง ซึ่งเป็นนิทานที่กล่าวถึงความ เป็นมาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ อันมีโครงเรื่องเดียวกับเรื่องท้าวแสนปม นิทานเรื่องท้าวอุทองนี้ ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนะ ได้ให้ข้อคิดเห็นไว้ในบทความภาษาอังกฤษชื่อ "A Study on Thai Folktale" ว่าอนุภาคของการสร้างตัวละครที่ร่างกายมี ปมแสนปมนั้นคล้ายคลึงกับนิทานมอญ (อ้างใน ประกอบ นิมมานเหมินท์ ๒๕๒๑ : ๕๖-๕๘) นอกจากนี้ยังอาจเป็นไปได้ว่า อนุภาคนี้อาจได้มาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง จากตำนานเกี่ยวกับชื่อของพระอินทร์คือ ท้าวสหัสันยน ตามนิทานสันสกฤต กล่าวถึงสาเหตุที่พระอินทร์มีพันดา เพราะความเจ้าชู้

เกิดไปหลงรักนางอหยา ภรรยาของฤาษีเลาตะมะ จนถูกฤาษีสาปให้มื่อวัยจะเพศหญิงติดตามตัวทั่วไปหมด แต่ได้เหล่าปู่พ่เปิด หรือเทพชั้นต่ำมาช่วยคดแก่งอวัยจะเพศเหล่านั้นให้กลายเป็นรูปนัยต์คาแทน (ศักดิ์ศรี แย้มนัฏคา ๒๕๓๒ : ๗-๑๔)

นิทานชีวิต (Novella) ส่วนใหญ่จะระบุสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์จริงตามที่ปรากฏในท้องถิ่น ตัวละครมีลักษณะสอดคล้องกับสังคมไทย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญแสดงให้เห็นชัดเจนว่าเป็นนิทานที่มีแหล่งที่มาจากสังคมไทยเอง โครงเรื่องเป็นแบบนิทานมหัศจรรย์ เป็นเรื่องเล่าขนาดยาว มีหลายอนุภาค มีตัวละครหลายตัว ส่วนใหญ่เป็นคน บางเรื่องอาจมีตัวละครที่เป็นสัตว์ หรือมนุษย์บ้าง ตัวอย่างนิทานชีวิตของไทย เช่น เรื่องพระลอ ไกรทอง และ ขุนช้างขุนแผน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีนิทานประเภทย่อยต่าง ๆ ที่มีแหล่งกำเนิดในสังคมไทย ได้แก่ นิทานอธิบายเหตุ นิทานผี นิทานคติ คำนาน และนิทานวีรบุรุษ ฯลฯ นิทานประเภทย่อยเหล่านี้บางครั้งขึ้นอยู่กับเนื้อหาของนิทานประเภทใหญ่ เช่น นิทานเรื่องตาม่องล่าย เป็นนิทานประจำถิ่นที่เล่าแถบจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และเพชรบุรี และยังเป็นนิทานอธิบายเหตุด้วย กล่าวคือ อธิบายถึงที่มาของชื่อภูเขา และเกาะที่เป็นสถานที่จริงอยู่ในจังหวัดดังกล่าว

นิทานท้องถิ่นบางเรื่องมีที่มาจากวรรณกรรมลายลักษณ์ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในประเทศไทย เดิมอาจมีการเล่าสู่กันฟังเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะมาก่อน แล้วมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและให้อ่านในโอกาสต่าง ๆ หรือใช้เทศน์ในงานบุญซึ่งนิยมทั่วไปในเขตภาคอีสาน มีนิทานมากมายที่จารบบนใบลานด้วยอักษรไทยน้อยเป็นวรรณคดีท้องถิ่นที่ให้อ่าน

ในพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย ผู้ฟังอาจจดจำจากการฟัง และนำมาเล่าสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน นิทานเหล่านี้ได้แก่ การระเิด ท้าวกำกาคำ ท้าวนกกระจอก ผาแดงนางไอ่ ไก่แก้ว สังข์ศิลป์ชัย สุริวงส์ ขูลุนนางอ้ว ฯลฯ

คลังนิทานท้องถิ่นของไทยคลังใหญ่ที่มีความสำคัญมากและเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์คือ ปัญญาสชาด ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตแต่งขึ้นในประเทศไทย เดิมจารึกในใบลานด้วยภาษาบาลีและแปลถ่ายทอดเป็นภาษาไทยเมื่อสมัยรัตนโกสินทร์ สำหรับนิทานท้องถิ่นที่มีแหล่งที่มาจากปัญญาสชาด เรื่องที่รู้จักกันดีคือ พระสุธน และ สังข์ทอง

นิทานที่มีแหล่งที่มาจากต่างประเทศ

ในส่วนของนิทานพื้นบ้านที่ไทยได้รับมาจากต่างประเทศนั้นมีทั้งลักษณะที่รับมาโดยตรงและดัดแปลงหรือมีเค้าโครงเรื่องเหมือนกัน วิธีการถ่ายทอดมีทั้งเป็นลายลักษณ์และมุขปาฐะ แหล่งที่มาของนิทานเหล่านี้ได้แก่ อินเดีย ลังกา อาหรับและประเทศแถบตะวันตก นิทานที่มาจากอินเดีย และลังกาส่วนใหญ่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนาได้แก่ ชาดกเรื่องต่าง ๆ ตัวอย่างของนิทานไทยที่มีต้นกำเนิดจากชาดก เรื่องที่รู้จักกันโดยทั่วไป อาทิ หงส์ทอง โคนันทวิศาล นิทานชาดกบางเรื่องเป็นต้นกำเนิดของวรรณคดีไทย เช่น กากาดิชาดก และ กุณาสชาดก เป็นเค้าโครงเรื่องกาถิ ของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

นอกจากนี้นิทานพื้นบ้านไทยที่แพร่หลายในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ จนเป็นที่รู้จักกันดีและมีที่มาจากคัมภีร์ทางศาสนารวมทั้งนิบาตชาดกด้วยนั้นคือ นิทานเรื่องพระมาลัย เป็นนิทานพื้นบ้านที่มีลักษณะพิเศษกว่านิทานพื้นบ้าน

เรื่องอื่น ๆ เพราะเป็นนิทานเรื่องเดียว ที่ประชาชนในอดีตนิยมแพร่หลายทั่วประเทศ มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนทั่วไปทั้งในด้านประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น แต่งงาน พิธีศพ พิธีทำบุญตักบาตร ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติและการอ่านหนังสือสวด เป็นต้น

นอกจากนิทานชาดกในนิบาต ที่ไทยรับมาจากอินเดียและลังกาในรูปของนิทานชาดกโดยตรง และนิทานพื้นบ้านซึ่งดัดแปลง หรือได้เค้าโครงมาจากคัมภีร์ศาสนา หรือชาดกเรื่องต่าง ๆ อันจัดอยู่ในประเภทนิทานศาสนาแล้ว นิทานอินเดียที่ไทยรับมาโดยตรงประเภทนิทานคติธรรมที่รู้จักกันดี คือ ปัญจัตนตระ ซึ่งเข้ามาในรูปของวรรณกรรมลายลักษณ์ มีลักษณะเป็นนิทานอุทาหรณ์ (Fable)

ปัญจัตนตระ เป็นแหล่งที่มาของวรรณคดีสำคัญอีกเรื่องคือ หิโตปเทศ ซึ่งคนไทยได้รู้จักก็ด้วยฝีมือการแปลอันยอดเยี่ยมของ เสฐียรโกเศศ และ นาคะประทีป นอกจากนี้ปัญจัตนตระฉบับที่แพร่หลายเข้ามาสู่ประเทศไทยนั้น ยังเป็นที่มาของนิทานสันสกฤตชื่อ ต้นโตรปายาณะ ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ภาค ได้แก่ นนทุกปกรณัม ปักชีปกรณัม และ ปีสางปกรณัม เนื้อหาในปกรณัมเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในนิทานอิหร่านราชธรรม

นิทานอินเดียที่เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยอีก ๒ เรื่องที่นำมาเล่าสู่กันฟังและกล่าวขานถึงอยู่บ่อย ๆ ได้แก่ นิทานวิกรมาทิตย ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์วิกรมาทิตย อันมีที่มาจากเรื่องวิกรมจรีต หรือ สิงหาสนทวาดริงคิกา เป็นนิทานสันสกฤต ๓๒ เรื่อง คำว่าสิงหาสนทวาดริงคิกา แปลว่า นิทาน ๓๒ เรื่องจากบัลลังก์รูปสิงห์ ผู้เล่านิทานนี้ คือ ผู้หญิง

ที่ยืนอยู่บนฐานบัลลังก์รูปสิงห์นี้ โดยเล่าเรื่องความเก่งกล้าและความดีงามของกษัตริย์วิกรมมัททัย

นิทานเรื่องที่ ๒ คือ เวตาลปัญญาวิงศติ เป็นนิทานแสดงปัญญาของกษัตริย์วิกรมมัททัยเช่นกัน เรื่องวิกรมจริตหรือสิงหาสนทวาดตริงศิกา เมื่อเข้ามาสู่ประเทศไทยมีผู้แปลเป็นภาษาไทยให้ชื่อว่า นิยายวิกรมมัททัย ผู้แปลใช้นามแฝงว่า "พรรณนะแพทย" ส่วนเวตาลปัญญาวิงศติ ฉบับภาษาไทยชื่อนิทานเวตาล ผู้แปลคือ "น.ม.ส."

ในส่วนของนิทานอาหรับที่จะกล่าวถึงเป็นอันดับต่อไปนั้น หมายถึง นิทานอาหรับ นิทานเปอร์เซีย และนิทานเตอร์กี นิทานอาหรับเรื่องที่รู้จักกันดีได้แก่ อาหรับราตรี เป็นนิทานที่แปลและดัดแปลงเป็นภาษาคำๆ แพร่หลายไปทั่วโลก อาหรับราตรีฉบับที่แปลเป็นภาษาไทย แปลโดยเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป เรื่องอาหรับราตรีมีนิทานแรกๆ ที่รู้จักกันดีมีหลายเรื่อง เช่น กลาสีสินบัท อลาดีนกับตะเกียงวิเศษ และอลีบาบา กลายเป็นนิทานผจญภัยที่เล่าต่อ ๆ กันมา

อาหรับราตรีเป็นที่รู้จักของนักอ่านชาวไทยเมื่อ ๕๐-๖๐ ปีที่ผ่านมา นิทานอาหรับในกลุ่มเดียวกันนี้ ที่แปลเป็นภาษาไทยโดย เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป ได้แก่ พันหนึ่งทิวาทสมนตรี และนิทานปาชา เป็นนิทานที่มีลักษณะเดียวกับอาหรับราตรี คือ มีนิทานหลักและตัวละครในนิทานหลักเป็นผู้นำนิทานซ้อน จุดประสงค์ของการยกนิทานมาเล่าก็เพื่อเปลี่ยนใจผู้ฟัง และเนื้อเรื่องมีลักษณะสอนคุณธรรมเด่นชัด นิทานอาหรับที่แปลเป็นภาษาไทย และมีชื่อเสียงอีกเรื่องหนึ่งคือ นิทานอิหร่านราชธรรม ซึ่งสันนิษฐานว่าคงเข้ามาใน

ประเทศไทยนานแล้ว แต่เดิมใช้ชื่อว่า นิทานสิบสองเหลี่ยม คำว่า "เหลี่ยม" ในที่นี้หมายถึง เหลี่ยมของมณฑลที่ฝั่งศพค้นเรื่องกล่าวถึง กษัตริย์มาฆุนได้ทราบข่าวเกี่ยวกับสถานที่ฝังพระศพกษัตริย์เนาส่วน จึงไปค้นหาและพบว่าที่มณฑล ๑๒ เหลี่ยมที่ฝังพระศพพระเจ้าเนาส่วน มีนิทานธรรมจารึกอยู่

นิทานอาหรับเหล่านี้ เป็นนิทานที่นักอ่านชาวไทยนิยมอ่านมากสมัยหนึ่ง ซึ่งศาสตราจารย์ ดร.กุสุมา รัชชมณี ได้แสดงความคิดเห็นว่า

การที่นักอ่านชาวไทยในสมัยหนึ่ง นิยมอ่านอาหรับนิทานทั้ง ๔ เรื่องคือ อาหรับราตรี พันหนึ่งทิวาทสมนตรี และนิทานปาชา ประการหนึ่งคงเป็นเพราะ เนื้อเรื่องสนุกสนาน ตื่นเต้น ชวนให้ติดตาม ด้วยวิธีการของนิทานซ้อนนิทาน และการเล่าต่อ ๆ กันเป็นชั้นเชิงอีกประการหนึ่ง อาจเป็นเพราะเป็นเรื่องแปลก วัฒนธรรมต่างความเชื่อทำให้เปลี่ยนรสชาติจากเรื่องที่ได้อ่านกันมาก่อน แต่เหตุผลทั้ง ๒ ประการนี้ ทำให้นิทานทั้ง ๔ เรื่อง เป็นที่นิยมอ่านเฉพาะสมัยหนึ่ง ซึ่งผู้คนเริ่มอยากรู้จักความคิด ความเป็นอยู่ของเพื่อนร่วมโลกเท่านั้น ครั้นต่อ ๆ มาความสนุกสนานของเรื่องก็เปลี่ยนแนวนิยมไป และความคั่งการอยากรู้จักก็หมดความสำคัญลงไป นิทานทั้ง ๔ เรื่องจึงไม่มีผู้นิยมอ่านกันอีก แต่เมื่อพิจารณาคุณค่าของนิทานทั้ง ๔ เรื่องนี้แล้วจะเห็นว่า เป็นหนังสือควรอ่านอยู่มาก (กุสุมา รัชชมณี ๒๕๓๒ : ๑๒๙)

การแพร่กระจายของนิทานอินเดียมาสู่เมืองไทยนั้น กล่าวได้ว่าเกิดจากการถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยเฉพาะการรับศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธเข้ามา ในสมัยหลังการรับอารยธรรมตะวันตก ก็ทำให้มีการแพร่กระจายของนิทานจาก

ประเทศตะวันตกเข้ามาสู่เมืองไทยด้วย นิทานตะวันตกที่แพร่หลายอยู่ในประเทศไทยขณะนี้ อาจกล่าวได้ว่าทั้งหมดนั้นปรากฏอยู่ในรูปของวรรณกรรมลายลักษณ์ นิทานตะวันตกที่เข้ามาแพร่หลายในประเทศไทยเป็นอันดับแรก คือ นิทานอีสป ซึ่งเล่าโดยนักเล่านิทานชาวกรีก เล่าไว้เมื่อประมาณ ๕๖๔ ปีก่อนคริสตกาล

นิทานอีสป เข้ามาสู่ประเทศไทยเมื่อใดไม่ปรากฏชัด อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในเชิงคติชน อาจทำให้เห็นลักษณะของการแพร่กระจายได้ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ ฝรั่งที่เข้ามาติดต่อกับคนไทยนั้นมาในรูปของพ่อค้าวานิช หรือหมอสอนศาสนา เป็นส่วนใหญ่ การสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้คนพื้นถิ่น นอกจากจะเป็นไปในเรื่องธุรกิจแล้ว ยังมีการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน กิจกรรมหนึ่งซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้น คือ กิจกรรมเพื่อการบันเทิง อันมีนิทานรวมอยู่ด้วย ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็พ่อค้าหรือหมอสอนศาสนา คนเหล่านี้จะมีอาชีพรองเสริมอาชีพหลักของคนด้วย คือ เป็นนักเล่านิทาน ดังนั้นแม้จะไม่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์ แต่น่าจะเป็นไปได้อย่างมาก ที่นิทานอีสปจะเข้ามาสู่ประเทศไทยในรูปของมุขปาฐะก่อน

นิทานอีสปมาแพร่หลายในหมู่คนไทย เมื่อมีการนำมาใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบในชั้นประถมศึกษา ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ นิทานอีสปที่แพร่หลายในประเทศไทยปัจจุบัน ส่วนใหญ่แปลมาจากภาษาอังกฤษ เช่น นิทานอีสปฉบับของ ยศ วัชรเสถียร แปลจากฉบับของ Joseph Jacobs

หลังจากนิทานอีสป นิทานตะวันตกที่แพร่หลายในประเทศไทย คือ นิทานกริมม์ นิทานแอนเดอร์เซน นิทาน

กริมม์เป็นหนังสือรวมนิทานพื้นบ้านของเยอรมันที่เรียกว่า *marchen* หรือ *fairy tales* ไทยเราแปลชื่อประเภทของนิทานนี้จากคำภาษาอังกฤษจึงเรียกว่า เทพนิยาย แต่เนื่องจากเนื้อเรื่องใน *fairy tales* ไม่ได้ให้เทพเจ้าหรือนางฟ้าเป็นตัวเอกของเรื่อง จึงมีผู้เลี้ยงไปใช้คำว่า "นิทานมหัศจรรย์" แทน เพราะโครงสร้างหลักของนิทานชนิดนี้ อยู่ที่การใช้ความมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติ มีอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เป็นเครื่องช่วยแก้ปัญหาและเอาชนะอุปสรรคของตัวเอกในเรื่อง ส่วนนิทานแอนเดอร์เซน เป็นนิทานมหัศจรรย์หรือ *marchen* เช่นเดียวกับนิทานกริมม์ มีต้นกำเนิดในเขตประเทศสแกนดิเนเวีย ผู้รวบรวมนิทานชุดนี้คือ Hans Christian Andersen จึงใช้ชื่อชุดนิทานว่า นิทานแอนเดอร์เซน นิทานทั้ง ๒ กลุ่มนี้ ที่รู้จักกันดีและแพร่หลายในประเทศไทย อาทิ เรื่องฮันเซลกับเกรเทล (*Hansel and gratel*) เจ้าหญิงนักรบ่า (*The Twelve Dancing Princess*) จอรินดากับจอรินเกล (*Jorinda and Joringel*) สโนว์ไวท์กับคนแคระทั้งเจ็ด (*Snow White*) เงือกน้อย (*The Mermaid*) นกน้อยไนติงเกล (*The Nightingale*) ลูกเป็ดขี้เหร่ (*The Ugly Duckling*) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีนิทานในเขตประเทศฝรั่งเศสชุด *Mother Goose Tales* ผู้รวบรวมนิทานชุดนี้ คือ ชาวฝรั่งเศสชื่อ Charles Perrault นิทานชุดนี้มีเรื่องที่น่าสนใจและคนไทยรู้จักกันดี คือ เรื่องซินเดอเรลลา (*Cinderella*) ซึ่งมีเนื้อเรื่องตรงกับนิทานกริมม์ เรื่อง *Ashpouttel* นอกจากนี้ก็มีเรื่อง *Beauty and the Beast* เรื่อง *Tom Thumb* หรือ *ทอมนิ้วโป้ง* เป็นต้น นิทานเหล่านี้คนไทยเรารู้จัก นอกเหนือจากสื่อที่เป็นลายลักษณ์ในรูปของการแปลโดยตรงแล้ว

ปัจจุบันยังมีผู้เรียบเรียงขึ้นใหม่เป็นภาษาไทยในรูปของวรรณกรรมเด็ก พิมพ์จำหน่ายทั้งชนิดที่เป็นชุดรวมนิทานและแยกพิมพ์เป็นเรื่องๆ รวมทั้งผลิตรายการในรูปแบบของภาพยนตร์ การ์ตูน และวิดีโอ

นิทานอีกเรื่องที่มีที่มาจากตะวันตก ที่จะกล่าวถึงเป็นการปิดท้าย คือ นิทานที่มีที่มาจากเขตประเทศอิตาลี ซึ่งมีนักรวบรวมนิทานคนสำคัญ คือ Basile นิทานในเขตนี้เป็นเทพนิยายของยุโรปผสมกับเรื่องของนักเดินเรือ นิทานเรื่องเด่นซึ่งถือเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญในการพัฒนารูปแบบของนิทานมาเป็นนิยาย หรือ Novella คือ เรื่อง Decameron แต่งโดยนักเล่านิทานชาวอิตาลีชื่อ จิโอ วานี บอกคัตโซ (Giovanni Boccaccio) โครงเรื่องมีลักษณะเป็น "นิทานซ้อนนิทาน" แนวเรื่องเป็นประเภทมุขตลกแบบสัปดน หรือนิทานดาเลรยายซีของไทย เรื่อง Decameron ได้เข้ามาสู่ประเทศไทยโดยการแปลจากฉบับภาษาอังกฤษ ไซชื่อในภาษาไทยว่า บันเทิงทศวาร

การสืบสาวที่มาของนิทานไทยเหล่านี้ สามารถชี้ให้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมในเชิงคติชนเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของนิทานสอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน ทั้งที่เป็นนิทานท้องถิ่นและนิทานที่มาจากแหล่งกำเนิดอื่น ๆ กล่าวคือ ในประเภทที่เป็นนิทานท้องถิ่นของไทย แต่เนื้อหาของนิทานประเภทต่างๆ แสดงให้เห็นลักษณะทางสังคม ซึ่งมีแบบแผนในการดำรงชีวิต มีความเชื่อในแบบวัฒนธรรมพื้นฐานที่เป็นจุดเริ่มต้นของทุกสังคมในโลก อาทิ ตัวอย่างของความเชื่อเรื่องภูติผีปีศาจ เรื่องของเทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติในนิทานเทพปกรณัมของไทย ซึ่งมีปรากฏในนิทานเทพปกรณัมชาติอื่น ๆ เช่นกัน ในนิทานมุขตลกของไทยก็

มีอนุภาคที่แสดงความคลกน้าขึ้น โดยการล้อเลียนความเบี่ยงเบนทางพฤติกรรม หรืออากัปกริยาของคนเหมือนแบบเรื่องของนิทานตลกทั่วโลก ตัวอย่างเหล่านี้ สอดคล้องกับสมมติฐานของนักมานุษยวิทยากลุ่มที่เชื่อในทฤษฎีพหุกำเนิด (Polygenesis) ของนิทานซึ่งตั้งข้อสังเกตไว้ว่า มนุษย์ทุกสังคมในโลกต้องผ่านขั้นตอนทางวัฒนธรรมมาเหมือน ๆ กัน คือ ผ่านชีวิตแบบสังคมบรรพชน (Primitive society) มาก่อน และแบบแผนในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในระดับนี้ จะเหมือน ๆ กัน มีความเชื่อทำนองเดียวกัน เช่น ความเชื่อในเรื่องภูติผีปีศาจ การนับถือสัตว์เป็นบรรพบุรุษ ความเชื่อในเวทมนต์คาถา เป็นต้น ดังนั้นเมื่อลักษณะทางสังคมของมนุษย์ทุกถิ่นเหมือนกัน สภาพสังคมยอมผลักดันให้มนุษย์ทุกถิ่นสร้างสรรค์งานได้เช่นเดียวกัน ทฤษฎีนี้ช่วยอธิบายความ "พ้อง" กันของนิทานที่หาค่าลักษณะ "ปฏิสัมพันธ์" ทางสังคม และการส่งผ่านกระแสวัฒนธรรมซึ่งกันและกันไม่พบ เช่น กรณีของนิทานไทยเรื่อง พระยาภิง พระยาพาน กับนิทานกรีกเรื่อง Oedipus Rex ได้เป็นอย่างดี ในลักษณะของพหุกำเนิดอย่างอิสระ โดยมีพื้นฐานในด้าน "จิตสำนึกกรวม" (Archetype) ที่เป็นสากลของมนุษย์ทั่วโลก เป็นหลักในส่วนของนิทานที่มีแหล่งกำเนิดจากต่างประเทศ ทฤษฎีเอกกำเนิด (Monogenesis) ของนักคติชนวิทยา สามารถนำมาใช้เป็นข้อสรุปการแพร่กระจายของนิทานต่างประเทศ ที่เข้ามาเผยแพร่ในสังคมไทยได้อย่างน่าสนใจเช่นกัน กล่าวคือ นักคติชนในทฤษฎีนี้เชื่อว่า นิทานทั้งหลายมีแหล่งกำเนิดเพียงแหล่งเดียว Jacob และ Wilhelm Grimm สองพี่น้องตระกูลกริมม์ ผู้รวบรวมเทพนิยายกริมม์ เป็นผู้นำความคิดเรื่องนิทานมีกำเนิดจากที่เดียวกันเข้ามาในวงการคติชนวิทยา ทั้งสองรวบรวมนิทานพื้นเมืองและบทเพลงพื้นบ้านของเยอรมันไว้มากมาย กริมม์ศึกษา

ภาษาเยอรมันอย่างละเอียด และพบว่าภาษาเยอรมันมีความสัมพันธ์กับภาษาอินเดีย เขาเชื่อว่าภาษายุโรปและภาษาอินเดียมีกำเนิดจากที่เดียวกัน จึงเรียกภาษาตระกูลนี้ว่า ภาษาตระกูล Indo-European จากสาเหตุที่ค้นพบความสัมพันธ์ของภาษายุโรปกับภาษาอินเดียนี้ กริมม์จึงสรุปกำเนิดของนิทานว่า อินเดียเป็นแหล่งกำเนิดนิทานทั่วโลก

จากความคิดที่ว่าอินเดียเป็นแหล่งกำเนิดนิทานทั่วโลกนั้น นักคิดชนวิทย์ชาวเยอรมันชื่อ Theodor Benfey ได้อธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างนิทานอินเดียกับนิทานยุโรปว่า เหตุที่นิทานอินเดียกับนิทานยุโรปมีความพ้องกัน เพราะนิทานอินเดียแพร่กระจายมาสู่ยุโรปในลักษณะของการถ่ายทอดวัฒนธรรม เบนไฟย์ค้นพบว่า นิทานปัญญาจันตระของอินเดียได้แพร่มาถึงยุโรปตั้งแต่สมัยกลาง สายหนึ่งมาจากอินเดีย-อิหร่าน-ยุโรป คือในสมัยที่อิสลามเข้าครอบครองอินเดีย มีการแปลคัมภีร์ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาเปอร์เซีย ซีเรีย ฮีบรู และต่อมาเป็นภาษาอื่นต่าง ๆ ในยุโรป อีกสายหนึ่งเข้ามาทางอินเดีย-ทิเบต-จีน-มองโกล-ยุโรป โดยการเผยแพร่พุทธศาสนาจากอินเดียไปทางจีนสู่ทิเบตและมองโกล นิทานอินเดียจึงเข้าไปเผยแพร่ในมองโกล จนต่อมาเมื่อมองโกลมีอำนาจเหนือยุโรปเป็นเวลากว่าสองศตวรรษ ชาวยุโรปจึงได้รับนิทานอินเดียไป นิทานอินเดียที่แพร่กระจายยังยุโรปนั้น มาในรูปลายลักษณ์และมุขปาฐะ (ศิราพร จูติะฐาน ๒๕๒๒ : ๑๒-๑๔)

ดังนั้นจากทฤษฎีเอกกำเนิด จึงทำให้เชื่อได้แน่ชัดว่า นิทานต่างประเทศส่วนใหญ่ที่เผยแพร่อยู่ในสังคมไทยนั้น มาโดยลักษณะของการถ่ายทอดวัฒนธรรม อาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการวิเคราะห์บริบททางสังคม โดยมีอินเดียเป็นแหล่งกำเนิดสำคัญ

อนึ่ง ในส่วนของนิทานตะวันตก แม้จะเห็นลักษณะของการส่งรับกระแสวัฒนธรรมโดยธรรมชาติของการปรับตัวให้เข้ากับสังคมโดยใช้นิทานเป็นสื่อ ดังได้กล่าวแล้วในการตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับประวัติของนิทานอีสปในสังคมไทย นิทานตะวันตกที่ไทยรับเข้ามานั้น ไม่เกี่ยวกับทฤษฎีเอกกำเนิด แต่เป็นลักษณะของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนต่างวัฒนธรรมที่ต้องการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดอ่านซึ่งกันและกันมากกว่า

อย่างไรก็ตาม การสืบค้นแหล่งที่มาของนิทานพื้นบ้านที่เล่าสู่กันฟังในประเทศไทย สามารถช่วยให้เห็นสายธารของนิทานพื้นบ้านในแต่ละถิ่นฐาน ซึ่งแพร่กระจายสู่กันและกันไปได้กว้างและไกล ไม่ว่าจะด้วยลักษณะที่สอดคล้องกับทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งก็ตาม สิ่งที่ปรากฏชัดเจนที่สุดก็คือ นิทานพื้นบ้านเป็น "มรดกร่วม" ของคนในทุกสังคมโดยปัจจัยสำคัญคือ "จิตสำนึกร่วม" ของมนุษยชาติที่ปรากฏในเรื่อง ราวของนิทานนั่นเอง □□

บรรณานุกรม

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย พรมแดนแห่งความรู้ กรุงเทพฯ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๓๒.

นิยงดา สาริกฤติ " บัญชีสาขาค : ประวัติความเป็นมาและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย " วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๙.

ประจักษ์ สายแสง " วรรณกรรมจากคำบลีมีมาศ จังหวัดสุโขทัย " วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๖.

พ่องพันธ์ นดิรัตน์ มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙

วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์, บรรณาธิการ พื้นดินพื้นฐาน กรุงเทพฯ ศิลปวัฒนธรรม ๒๕๓๑.

วัชรินทร์ อัมพัน, ผู้แปล เทพนิยายกริมม์ พิมพ์ครั้งที่ ๕ กรุงเทพฯ ดอกหญ้า ๒๕๓๖.

วัฒน์ ณ นคร " การศึกษาลักษณะร่วมของนิทานพื้นบ้านเรื่องพระมาลัยกับพระมาลัยคำหลวง " วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๖.

ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคงา ภาวตนิยาย ชุดที่ ๒ กรุงเทพฯ แม่คำฝาง ๒๕๓๒.

ศิวาพร จิตะฐาน " รมเกียรติ : การศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน " วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๒.

Dundes, Alan. *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, Inc., 1965.

Hans Andersen's *Fairy Tales*. London : Caxton, 1968.

Thompson, Stith. *The Folktale*. Berkeley : University of California Press, 1977.